

УДК 336:330.341.1

ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНО-ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

Харченко О. С.,
аспірант кафедри маркетингу

В статті узагальнено зарубіжний досвід формування бюджетно-фінансових механізмів розвитку НІС у провідних країнах світу. Проаналізовано структуру фінансування наукових та науково-технічних робіт за джерелами фінансування і обсяги виконання наукових і науково-технічних робіт власними силами організацій за видами робіт в Україні. Розроблено рекомендації щодо формування бюджетно-фінансового механізму розвитку національної інноваційної системи України.

Ключові слова: *формирование бюджетно-финансового механизма; национальные инновационные системы; структура финансирования.*

В статье обобщен зарубежный опыт формирования бюджетно-финансовых механизмов развития НИС в ведущих странах мира. Проанализирована структура финансирования научных и научно-технических разработок по источникам финансирования и объемы выполнения научных и научно-технических работ собственными силами организаций по видам работ в Украине. Разработаны рекомендации по формированию бюджетно-финансового механизма развития национальной инновационной системы Украины.

Ключевые слова: *формирование бюджетно-финансового механизма; национальные инновационные системы; структура финансирования.*

In the article foreign experience of forming fiscal mechanisms of NIS in the leading countries of the world has been generalized. financing structure of scientific and technical developments on funding sources and volume of scientific and technical work on their own organizations by type of activity in Ukraine was analyzed. Recommendations on the formation mechanism of the fiscal development of the national innovation system of Ukraine have been developed.

Keywords: *forming fiscal mechanisms; national innovation systems; financing structure.*

Актуальність теми дослідження. Одним із значних досягнень новітньої економічної науки слід вважати створення концепції національних інноваційних систем (НІС). Національна інноваційна система як сукупність взаємопов'язаних організацій (структур), що займаються виробництвом та комерційною реалізацією наукових знань і технологій в межах національних кордонів. Сьогодні концепція НІС активно використовується розвиненими країнами світу як в розробці та реалізації довгострокових планів і програм розвитку, так і в якості інструменту розбудови «нової економіки» [1]. Як свідчить практика, критичною фазою інноваційної діяльності є її фінансування, оскільки наука не належить до тих сфер суспільного життя, що підлягають виключно ринковому регулюванню. Комерціалізація науки, що має на меті стимулювання приватних інвестицій в науку, не вирішує проблеми докорінно через невисоку інвестиційну привабливість і велику ресурсоемність не тільки фундаментальних досліджень, але й початкових фаз прикладних розробок, тому частка і відповідальність держави в науково-пошуковій діяльності є у світі стабільно високою. Інноваційні процеси потребують змішаного фінансування, в якому ініціатором виступає держава, залучаючи кошти бізнесу.

Суттєвий внесок у розвиток теоретичних, методичних і організаційних положень, концептуальних засад і практичних аспектів розвитку національних інноваційних систем зробили такі зарубіжні і вітчизняні науковці, як О. Амоша, Ю. Бажал, В. Геєць, В. Дорофієнко, Н. Іванова, І. Лукінов, Б. Лундвалл, М. Пашута, К. Фрімен, А. Чухно. Разом з тим, залишаються недостатньо розробленими наукові, методичні і прикладні питання формування економічних

механізмів розвитку НІС, зокрема, бюджетно-фінансового, адаптації позитивного досвіду бюджетної підтримки інноваційної діяльності провідних країн світу до сучасних реалій України, визначення пріоритетних напрямів бюджетно-фінансового забезпечення розвитку НІС, що обумовлює актуальність обраної теми.

Метою статті є аналіз зарубіжного досвіду бюджетно-фінансової підтримки інноваційної діяльності і визначення перспективних напрямів бюджетного фінансування і кредитування процесу створення інновацій в Україні як основи формування бюджетно-фінансового механізму розвитку національної інноваційної системи.

Викладення матеріалу основного дослідження. Сучасні механізми реалізації інноваційної політики розвинених країн світу включають широкий спектр методів та інструментів, спрямованих на державну підтримку і розвиток національних інноваційних систем.

Німеччина характеризується найбільш потужною державною підтримкою у вигляді бюджетного фінансування розвитку малого і середнього інноваційного бізнесу, де передбачені вагомі державні субсидії і дотації венчурним підприємствам. Система бюджетної підтримки включає: дотації на підвищення кваліфікації науково-дослідного персоналу (стажування у ВНЗ, наукових інститутах, інших державних чи приватних науково-дослідних організаціях); оплата витрат на технічну експертизу проектів, оцінку можливостей патентування результатів проведення НДДКР та інженерні консультації; субсидії підприємствам малого і середнього бізнесу для придбання майна з метою зниження витрат енергії; дотації малим підприємствам на інвестування у НДДКР вартості придбаного чи створеного майна при придбанні патентів, рухомого і нерухомого майна, що використовується для НДДКР. З непрямих методів стимулювання Німеччина застосовує фактично лише податкові знижки на приватні інвестиції у НДДКР. Отже, найбільш характерними рисами німецького підходу до розвитку НІС слід визнати: відмову від концентрації бюджетних коштів у незначній кількості великих корпорацій на користь малого і середнього бізнесу; сприяння створенню і підтримку на початкових етапах діяльності малих і середніх підприємств інноваційного бізнесу і комплексність заходів бюджетної підтримки; стимулювання НДДКР.

Велика Британія виділяє бюджетні дотації і субсидії на проведення НДДКР підприємствами малого і середнього бізнесу або за їхніми замовленнями, однак більшою частиною використовує непрямі методи реалізації інноваційної політики. Так, у Великій Британії змінюється оподаткування доходів компаній і фізичних осіб, зокрема: вирахування з оподаткованого доходу компаній частини витрат на НДДКР; на 10 % зменшується податок на прибуток для венчурних фірм; звільнення від сплати частини податку на доходи від приросту капіталу та податку на дивіденди при придбанні акцій венчурних фондів; зменшення оподаткування вкладів інвесторів податком на доходи та зменшення податку з доходу від продажу акцій малих венчурних фірм. Тобто, Велика Британія стимулює нагромадження капіталу для венчурних трастів та інвестування в приватний венчурний бізнес. Крім того, списання витрат на НДДКР у Великій Британії здійснюється на собівартість продукції.

Італія обмежує бюджетні субсидії і дотації малим і середнім підприємствам кількома галузями (зокрема, видобувною та обробною) і надає їх в основному на купівлю та лізинг обчислювальної техніки, а останніми роками – ІТ-технологій. З непрямих методів Італія застосовує податковий кредит на чисті інвестиції у матеріальні та нематеріальні активи підприємства; звільнення від податку на прибуток частини суми перевищення поточних «кваліфікаційних» інвестицій (у створення нових потужностей, придбання устаткування, приладів та апаратів, тощо) над середнім їх рівнем протягом попередніх п'яти років; звільнення від податку на доходи компаній частини витрат на НДДКР протягом року; податкові пільги в разі купівлі передової технології для підприємств з чисельністю зайнятих до 100 чол.; звільнення від оподаткування частини витрат на купівлю послуг, що сприяють приданню нової технології. Крім того, дозволяється прискорена амортизація під час технічного переоснащення частини вартості основних фондів понад звичайні норми амортизаційних відрахувань. Таким чином, Італія зацікавлена у підтримці технічного і технологічного переоснащення підприємств, в першу чергу – малих і середніх, а також розвитку НДДКР і впровадженні їх результатів у практику. Слід зауважити також, що Італія – практично єдина країна, яка застосовує регіональний підхід до реалізації інноваційної політики: південні райони країни мають перевагу.

Сполучені Штати Америки також досить стримано ставляться до надання державних субсидій та дотацій венчурним підприємствам. Федеральні відомства США зобов'язані виділяти із свого бюджету кошти на фінансування венчурного бізнесу мінімально встановлену частку (2,5%), розподілення яких має досить складну схему. Основу державної інноваційної політики складають непрямі методи, зокрема податкове кредитування, причому інвестиційний податковий кредит передбачає у США зменшення і податку на прибуток. Характерною ознакою державної інвестиційної політики США є спрямування її на приріст витрат на НДДКР, зміцнення зв'язку між промисловими компаніями і університетами, які здійснюють фундаментальні дослідження і сприяння розвитку венчурних фірм.

О. Федірко в роботі [2] на основі аналізу механізмів реалізації інноваційної політики розвинутих країн робить висновок, що загальною тенденцією є пошук оптимального співвідношення між прямим бюджетним фінансуванням і системою податкових пільг. Ефективність такого підходу підтверджується тим, що в теперішній час основним джерелом фінансування НДДКР у розвинутих країнах став приватний бізнес.

Таблиця 1

РОЗПОДІЛ ОБСЯГІВ ФІНАНСУВАННЯ НАУКОВИХ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ РОБІТ ЗА ДЖЕРЕЛАМИ ФІНАНСУВАННЯ, %

	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Держбюджет	17,3	15,4	19,7	33,6	33,6	25,6	29,0	33,7
Власні кошти	1,6	9,2	23,6	24,6	25,5	43,2	27,0	34,2
Кошти замовників:								
вітчизняних	46,4	56,1	50,3	37,3	32,4	26,0	25,6	27,4
іноземних	20,8	17,6	6,0	4,0	9,2	4,8	17,8	3,8
Інші джерела	13,9	1,7	0,2	0,5	0,3	0,4	0,5	0,8

Складено автором на основі [3, 4]

У структурі національної інноваційної системи України, як показує практика, фінансове забезпечення інноваційного процесу також здійснюється як за рахунок держави, так і приватного сектору економіки (табл. 1).

З таблиці видно, що у структурі обсягів фінансування НДДКР стабільно зростають як частка власних коштів підприємств і організацій, так і частка держбюджетного фінансування за рахунок зменшення частки коштів замовників і інших джерел фінансування. Це є досить негативною тенденцією, оскільки збільшує навантаження на державний бюджет України.

В контексті дослідження є доцільним вивчити розподіл фінансових ресурсів на виконання наукових і науково-технічних робіт, які проводять організації і підприємства власними силами (табл. 2).

Таблиця 2

ОБСЯГИ ВИКОНАННЯ НАУКОВИХ І НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ РОБІТ ВЛАСНИМИ СИЛАМИ ОРГАНІЗАЦІЙ ЗА ВИДАМИ РОБІТ, %

	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Фундаментальні дослідження	7,6	7,5	11,9	14,1	16,3	13,1	13,4	16,6
Прикладні дослідження	22,1	21,0	14,2	14,5	14,4	12,3	14,4	14,2
Науково-технічні розробки	66,0	56,8	52,0	55,8	56,3	64,1	64,5	60,9
Науково-технічні послуги	4,3	14,7	21,9	15,6	13,0	10,6	7,7	8,2

Складено автором на основі [3, 4]

Таким чином, аналіз дозволяє виявити ще одну негативну тенденцію – зростання частки фундаментальних досліджень за рахунок скорочення прикладних досліджень і науково-технічних розробок. Така тенденція говорить про накопичення «чистого знання» і неефективним перетворенням їх на кінцевий результат – інноваційну продукцію у будь-якому його вигляді.

Ще однією характерною особливістю розвитку інноваційних процесів в Україні є стабільно висока частка придбання машин, обладнання, програмного забезпечення та інших зовнішніх знань у структурі інноваційних витрат вітчизняних інноваційно активних підприємств (у середньому за останні п'ять років – на рівні 75 % від загального обсягу інноваційних витрат).

На підставі викладеного можна стверджувати, що на найближчий час пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку НІС мають стати:

- стимулювання розвитку інноваційної інфраструктури в Україні;
- підтримка малого і середнього інноваційного бізнесу;
- підтримка інноваційно-активних підприємств;
- формування сприятливого інноваційного середовища.

Таким чином, бюджетно-фінансовий механізм розвитку національної інноваційної системи має передбачати такі джерела фінансування, як пряме бюджетне фінансування, спеціальні інноваційні фонди і державне замовлення. Серед інструментів державної фінансової підтримки слід виділити державні субсидії та дотації, які можуть бути надані малим і середнім підприємствам на купівлю високотехнологічного обладнання і програмного забезпечення; оплату витрат на технічну експертизу проектів, оцінку можливостей патентування результатів проведення НДДКР та інженерні консультації; підвищення кваліфікації науково-дослідного персоналу.

Непряме регулювання може бути застосовано з метою:

- стимулювання приросту витрат на НДДКР порівняно з середньорічним рівнем цих витрат у попередні роки;
- зростання інвестиції у створення нових потужностей, придбання устаткування, приладів та апаратів, завершення перерваних робіт, розширення, модернізацію підприємств, придбання уречевленої та не уречевленої технології;
- підтримки малих і середніх підприємств венчурного бізнесу.

Реалізація визначених цілей передбачає використання таких інструментів, як податковий кредит, податкові пільги, прискорена амортизація для інноваційно активних підприємств.

Одним з основних принципів функціонування бюджетно-фінансового механізму розвитку НІС України має стати принцип «лазерного променя», який передбачає точне адресне спрямування, націленість на інноваційний розвиток пріоритетних галузей економіки України, здатних забезпечити її стабільне економічне зростання і техніко-технологічний прорив: машинобудування, металургію, хімічне виробництво, інформаційно-комунікаційні системи, розробка програмного забезпечення, фінансових, страхових послуг, високотехнологічна медицина тощо.

Висновки. Аналіз досвіду провідних країн світу щодо бюджетно-фінансових механізмів розвитку НІС дозволив виявити, що пріоритетними напрямками державної підтримки є технічне і технологічне переоснащення підприємств, сприяння створенню і підтримка на початкових етапах діяльності малих і середніх підприємств інноваційного бізнесу; стимулювання НДДКР.

Аналіз фінансування наукових та науково-технічних робіт за джерелами фінансування і обсягів виконання наукових і науково-технічних робіт власними силами організацій за видами робіт в Україні дозволяє стверджувати, що першочергові заходи за пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку НІС мають передбачати стимулювання розвитку інноваційної інфраструктури в Україні, підтримку малого і середнього інноваційного бізнесу та інноваційно активних підприємств, формування сприятливого інноваційного середовища. При цьому бюджетно-фінансовий механізм розвитку НІС України має передбачати бюджетне фінансування (субсидії, дотації) лише з метою матеріально-технічного, правового і кадрового забезпечення створення інновацій.

Для стимулювання збільшення витрат на НДДКР, залучення інвестицій (в перше чергу – «кваліфікаційних»), стимулювання розвитку венчурного бізнесу доцільно застосовувати такі інструменти, як податковий кредит, податкові пільги, прискорена амортизація. Розвиток інфраструктури інноваційної діяльності може бути забезпечений лише на основі поєднання бюджетного фінансування та створення податкових стимулів.

Загалом бюджетно-фінансовий механізм розвитку національної інноваційної системи має забезпечувати оптимальне співвідношення між прямим бюджетним фінансуванням і системою податкових пільг, що дозволить переорієнтувати джерела фінансування НДДКР на

приватний бізнес, створити сприятливе інноваційне середовище і розгалужену інноваційну інфраструктуру, збільшити кількість інноваційно активних підприємств.

Література

1. Яремко Л. Національна інноваційна система та її формування в Україні / Л. Яремко // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. Вип. 1. – НДЕІ Мінекономіки України, 2007. – С. 54-57.
2. Федірко О. Національна інноваційна система як об'єкт державного управління [Текст] / О. Федірко // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/5781/1/2007_03_-Fedirko.pdf - Назва з екрану.
3. Статистичний щорічник «Україна в цифрах» за 2012 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 249 с.
4. Статистичний збірник «Регіони України» 2012. Ч. 1 / За ред. О. Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 310 с.